

Закључимо речима рецензента: „С обзиром на богатство садржаја, критички приступ теоријским и практичним питањима правне политике, заснованог на зналачки одабраној домаћој и страниј литератури и богатој искуственој пракси, начину анализе и презентације резултата, теоријску утемељеност гледишта и предлога, допринос теорији и пракси, и посебно концептуални методолошки приступ изградњи правног система, ауторско дело др Зорана Јелића је, само по себи, најбоља препорука”.

И додајемо: то се од писца књиге и очекивало, јер је његово досадашње стваралаштво било на завидном стручном, теоријском и научном нивоу. У целини гледано књига др Јелића је актуелна, њена вредност неспорна, по садржини оригинална, по обради савремена и приступачна. Једном речју: књига је сјајна.

Љубомир Ив. Јовић

Владан Васиљевић, *ЗЛОЧИН И ОДГОВОРНОСТ*, „Прометеј” и Институт за криминолошка и социолошка истраживања из Београда, 255 стр.

Студија Владана Васиљевића „Злочин и одговорност”, објављена у библиотеци Ериније Института за криминолошка и социолошка истраживања, без сумње је испунила прво и основно правило успеха — „у право време, на правом месту”. Овај искусни аутор је непогрешивим осећајем одредио зрео (политички) тренутак за објављивање рада у поднаслову названог „Оглед о међународном кривичном праву и распаду Југославије”. Хронолошки пратећи кључна дешавања југословенске кризе, као и реакције међународне заједнице на њих, он са лакоћом ниже разлоге за што брже и што потпуније отварање СРЈ према међународном праву, његовим органима и механизмима заштите. Истовремено, јасно скрећући пажњу на последице доскорашње политике наших власти, политике потпуног игнорисања која је била снажно потпомогнута мишљењима наших многобројних стручњака за међународно правна питања.

Успостављање адекватне сарадње са међународним Трибуналом у Хагу, као основна идеја овог рада, развијана је поступно у пет целина.

I. Југословенска криза и проблеми одговорности — Први покушаји међународне заједнице да стабилизује поремећене односе на подручју некадашње Југославије делују, из перспективе будућих збивања, као израз потпуног непознавања културних, политичких и националних прилика на овим просторима. Неспремност за југословенску кризу која ће убрзо прерасти у рат неслућених размера разарања, суровости, политичке перфидности и масовног кршења правила хума-

нитарног права, очигледна је на примерима првобитно примењених мера, благих опомена и избалансираних апела.

Са друге стране, сам механизам казни међународног кривичног права недовољно и неуједначено је развијен. Најслабији је где је најпотребнији — у случајевима агресије или угрожавања мира и безбедности у свету.

Као бумеранг на затеченост међународне заједнице и невољност унутрашњих органа гоњења да кажњавају починиоце међународних кривичних дела, враћају се, још већом жестином, нови некажњени злочини. Тако ће појединачна одговорност учиниоца, све до формирања међународног Трибунала у Хагу, фактички остати нетакнута.

II. *Шок Другог светског рата и покушај целисходног решења* — Оживљавање историјске патње и страдања, некажњених и неосвећених злочина довешће до монструозног оправдања нових злодела почињених у овом рату. Центри ове политике јесу седишта нарастајућих национализма два највећа, најјача и интересно највише супротстављена народа, Београд и Загреб. Анализирајући ове режиме, суштински одређене тоталитарним и националистичким идеологијама, аутор сматра да они производе само две варијанте једне исте, фашисоидне владавине, екстремно леви и екстремно десни радикализам. Даље, може се тврдити да се иза паравана историје крију давно постављени циљеви и вешто планиране акције. Ово потврђује пример злочина против човечности почињених на територији НДХ који, за разлику од ратних злочина, нису били део нацистичке стратегије, већ искључиво план усташке државе за формирање етнички чисте државе. Савремена историја наводи Уредбу о упису добровољаца у територијалну одбрану Владе Србије из августа 1993. године и Наредбу о ангажовању добровољаца у оружаним снагама СФРЈ за време непосредне ратне опасности из децембра 1991. које доноси Председништво (тада већ само српско-црногорско). Додајући томе и постојање многобројних добровољачких одреда политичких странака упућених на ратна подручја уз одсуство сваког противљења званичних власти, готово непобитно се утврђује умешаност највиших политичких врхова у ратна збивања.

Наводећи затим одредбе најважнијих међународних докумената, аутор ставља ван снаге многе од аргумената одбијања сарадње са Хашким судом. Тако још Московска декларација из 1943. установљава обавезу сваке државе да изручи било које лице осумњичено на повреду ратног и хуманитарног права органима власти на чијој је територији извршен злочин. Лондонски споразум, уводећи могућност формирања *ad hoc* и сталног међународног суда, поставља правни темељ казнене заштите основних вредности међународног права. Саставни део Споразума представља и Статут Међународног војног суда у Нирнбергу. Његова стварна надлежност, идентична данашњој међународног Трибунала у Хагу, обухватала је ратне злочине, злочине против мера и

по први пут злочине против човечности. Многе одредбе Кодекса против мира и безбедности из 1947, постају данас актуелне. Одредба да свака држава мора да се уздржи од подршке грађанском рату на територији друге државе и да спречи да се такве активности организују на њеној територији, сигурно ће узбуркати многе духове. Услови акта агресије одређени Резолуцијом 3314 из 1974. готово да се могу препознати у неким југословенским догађајима. На пример, „свака анексија територије или дела територије употребом силе”, „упућивање од стране државе или у њено име оружаних банди или група нередовних снага или најамника који против друге државе врше акте оружане силе у тој мери озбиљно да се постиже учинак напред наведених активности”.

Аутор ће приметити и непрецизности унесене у ревизију Кодекса учињену 1981. Такође критикује преовлађујуће мишљење да будући међународни стални суд треба да има уговорну надлежност јер је као таква недовољно ефикасна, што показује и пример југословенског искуства.

III. *Основне карактеристике распада Југославије као претходних етапа за кажњавање неправда* — Оне су издвојене следећим поднасловима:

1. Повезаност државне и политичке кризе

Политички суноврат Југославије почео је XIV Конгресом СКЈ. Уместо да буде платформа либерализације економског система и демократизације друштва, он ће покренути незадрживу лавину процеса издвајања из земље. Са друге стране, државно-правна криза иде у корак са политичком и досеже свој врхунац доношењем републичких, а суштински државотворних устава, пре свих Србије и Хрватске.

Истичући недостатак објективне, научне анализе ових, и посебно будућих догађаја, Васиљевић ће оштро осудити сваки политикантски потез науке сведене на оквиру режимске идеологије. Тиме ће имплицитно поставити и питање професионалне одговорности и личног морала оних који су се оглушили о основне постулате истине и правичности, не осудивши сваки злочин, ма према коме он био учињен.

2. Избијање и ширење оружаног сукоба и прва кршења права

Смело наводећи имена, изјаве, документа и догађаје, аутор тврди да је један од главних криваца за избијање и наставак рата војска СФРЈ. Уставши у одбрану националних интереса Србије и Црне Горе, а игноришући заштиту других, она је имала пресудан утицај на југословенску кризу. Беспризорност неколико пута понављаног поступка против генерала Трифуновића, осуђењем и пред српским и пред хрватским судом, јасно предочава нефункционисање правне државе и успостављање политичког самовлашћа.

При свему томе, званичне власти СФРЈ и не помишљају на помоћ УН, предвиђену свим релевантним међународним документима.

Арбитражна комисија ЕЗ, прво међународно тело ангажовано на решавању југословенске кризе, прихвата се у почетку као нужно зло, да би убрзо затим била проглашена за иницијатора распада СФРЈ.

3. Споразум о сагласности уз посредовање Међународног комитета Црвеног крста

Реч је о два документа: Меморандум о сагласности, чији су потписници представници СФРЈ, ЈНА, Републике Хрватске и Републике Србије и МКЦК. Њиме је установљена обавеза поштовања међународног хуманитарног права на територији Хрватске и то како од стране регуларне војске, тако и припадника паравојних и нерегуларних формација. Сличан је и Споразум председника националних странака у БиХ из маја 1992. Њиховим потписивањем стекао се основ увођења одговорности и кажњавања починиоца тешких повреда хуманитарног права.

4. Обавезе кажњавања за тешке повреде међународног хуманитарног права и пропусти у државама насталим на подручју некадашње Југославије

Већ на самом почетку ратних збивања јаз између преузетих обавеза и предузетих мера њиховог остварења био је огроман. Извештај зараћених страна о почињеним злочинима сводио се на оптуживање других, док се кривци у сопственим редовима скривају и поштеђују. Разлози оваквог поступања власти су за аутора недвосмислено очигледни. Став о неутралности Београда и Загреба био би неодржив да се доследно спроведе истрага и кажњавање учинилаца тешких повреда међународног права.

IV. *Овај одељак носи назив Одговорности за тешке повреде међународног хуманитарног права и ОУН* — Како је ЈНА показала очигледну неспремност да се укључи у акцију успостављања мира, Савет безбедности је био принуђен да самоиницијативно делује. Увођењем ембарга на испоруку оружја било којој страни у сукобу резолуцијом бр. 713, започета је активност ОУН у решавању сукоба у некадашњој Југославији. Затим следи набрајање свих резолуција СБ међу којима је као последња и резолуција 808 из 1993. којом се установљава *ad hoc* међународни Трибунал за починиоце тешких повреда међународног хуманитарног права на територији некадашње Југославије. Изражући, корак по корак мере које су предузимале УН, аутор закључује — међународној заједници се није журило да формира међународни кривични суд привременог карактера и ограничене територијалне надлежности. Више се ради о последњем решењу које се наметнуло после низа неуспеха.

Међутим, став великог броја наших експерата о игнорантном ставу према Трибуналу заснива се управо на дискриминаторском карактеру, колизији са југословенским Уставом, непотребности тела какав је Суд у Хагу. Њихове најчешће тврдње аутор је успео да сакупи,

документује и на крају побие. Тако на пример, аргумент да југословенско кривично законодавство обухвата област међународних кривичних дела за које суди и Трибунал је неспоран. Овде се превиди чињеница да је ангажовање међународних тела уследило управо због непримењивања овог закона, због неспровођења гоњења учиниоца таквих кривичних дела. Затим, *ad hoc* природа међународног суда није преседан у историји међународног кривичног права, како то многи истичу, јер су такви били и судови у Нирнбергу и Токију. Иако су ситуације у којима, или тачније после којих су формиран били веома различите, они су суштински идентични: основани ради кажњавања починилаца тешких повреда ратног и хуманитарног права.

V. *Међународни кривични трибунал за некадашњу Југославију* — Један од најчешћих аргумената оспоравања Трибунала је правна заснованост његовог оснивања и рада. Наиме, он је формиран одлуком Савета безбедности, који је претходно утврдио постојање угрожавања мира и безбедности у свету. Као такве, његове одлуке су потпуно легитимне и легалне. Њихова формално-правна заснованост произлази из Повеље ОУН, а материјално-правни основ је у добровољно делегираној власти чланица ОУН на Савет безбедности. Друго велико спорно питање јесте правно извориште кривичног гоњења у ситуацији заштите угрожавања мира и безбедности. Одредбама Повеље она није изричито предвиђена. Ипак, Василијевић сматра да логичким тумачењем права СБ да одреди „дипломатске, економске и друге мере”, може доћи до поузданог основа кривично правног поступања.

Иначе, аутор се изричито залаже да будући стални суд доноси одлуке обавезне за све чланице светске заједнице, али оставља могућност преиспитивања да се овај суд оснива одлуком Савета безбедности.

Када је реч о надлежности, стварна обухвата: тешке повреде Женевских конвенција из 1949. као што су намерно мучење, убијање, проузроковање патњи и посебно, честе незаконите депортације и трансфери становништва. Чак и на подручјима која нису непосредно ратом захваћена постоји притисак на чланове одређене етничке групе, потпомогнуте ћутањем власти, које доводи до масовних одлазака становништва који бивају оправдани крајње циничним појмом „хуманих пресељавања”. За њих се залагала чак и Српска православна црква и САНУ. Ни хрватској власти ова појава није била стравa с обзиром на то да се она одавно приклања свакој варијанти „чишћења” своје територије.

Геноцид је такође уврштен у надлежност Трибунала. Треба истаћи да је за његово постојање неопходан, поред мучења или убијања чланова одређене верске или етничке групе, и план систематског разарања бића једног ентитета. Управо због овог нужног конститутивног елемента, поступак започет пред Међународним судом правде

против СРЈ оптужене за геноцид може се сматрати неоснованим, сматра аутор. С тим у вези, Василијевић истиче необјективност овог међународног тела које до сада није преиспитало активности Хрватске, неспорно умешане у етничко чишћење у Западној Херцеговини и Средњој Босни. Када се има у виду неопходно доказивање намере у односу на последицу засноване на планираној, организованој државној активности, опет би само Хрватска, после догађаја из августа 1995. у Крајини, могла бити изведена пред овај суд.

Ratione materiae укључује и убијање, заробљавање, силовање, истребљење и етничко чишћење цивилног становништва.

Област инкриминисаних радњи представља и злочине против мира. С обзиром да се претпоставља да су најтеже злочине извршили припадници ЈНА и паравојних формација организованих ван територија на којима је вођен рат, увођење ове категорије кривичних дела је било неопходно. У супротном, највећи кривци би остали некажњени.

Када је у питању персонална надлежност, ствари су, бар теоријски, једноставније. Међународни Трибунал у Хагу суди само појединцима за учињена дела (подстрекачима, помагачима, извршиоцима, онима који су планирали, иницирали или на било који други начин учествовали у делу). Временска надлежност започиње од 1.1.1991. када су учињене прве тешке повреде међународног хуманитарног права. Територијална надлежност обухвата целу територију некадашње СФРЈ.

Истичући контроверзност члана 10. Статута Трибунала, аутор још једном доказује своју неприкосновену објективност и критичност. Ради се о односу поступка покренутог или завршеног пред унутрашњим и међународним судом, према истом лицу. Наиме, уколико је неко правноснажно осуђен пред овим међународним судом, неће се водити поступак пред унутрашњим органима. Али, ако је лице било пред унутрашњим судом, Трибунал има право да поново спроведе поступак, уколико је реч о делу општег права, или је претходни поступак био пристрасан или замишљен да брани окривљеног тј. није био независан. Како су наведени услови непрецизни, они би могли бити примењени на све ситуације. Што се тиче екстрадиције наших држављана која је по Уставу СРЈ недозвољена, сарадња са међународним судом у Хагу у том погледу је неприкосновена и беспоговорна.

Јединствена по приступу и свеобухватности, студија „Злочин и одговорност” сигурно ће заузети значајно место у радовима ове врсте. Она представља изванредну научну обраду кључних догађаја југословенске кризе сагледаних кроз призму међународног права. Пишући стилем врсног познаваоца историје и савремених токова међународног права, аутор показује изузетну стручност. Повезујући чињенице из прошлости са садашњим тренутком, посебно правећи паралеле са Нирнбершким процесом, и то не на начин какав смо навикли да

видимо, политикантски и острашћено, већ снажно аргументовано, логички и правно доследно, Владан Васиљевић досеже највиши степен професионализма. На моменте немилосрдан према својим пристрасним колегама, али увек остајући доследан у оквирима правног излагања, аутор ће, ако то већ није, изазвати бурне реакције у круговима стручне и политичке јавности. Негодујући или одобравајући, она ће ипак, морати да призна да пред собом има несвакидашњу студију догађаја на нашим (некадашњим) просторима.

Упорно, дуготрајно и доследно залагање за што бржу и потпунију сарадњу са међународним Трибуналом у Хагу, постепено доживљава своју моралну и професионалну сатисфакцију. Злочини почињени на територији бивше Југославије сувише су велики да би остали некажњени. Једино остаје за жаљење што мишљења попут Васиљевићевог нису више била присутна у нашој јавности. Да јесу, можда ни књига не би била написана.

Марија Лукић